

НЕЗАСТАРЕВАЊЕ МЕЂУНАРОДНИХ КРИВИЧНИХ ДЕЛА У УЖЕМ СМISЛУ¹

Апстракт: Проблем (не)застаревања кривичних дела на међудржавној равни појавио се први пут шездесетих година прошлог века, и то у контексту проблема застарелевања злочина који су били учињени за време Друге светске рата. Први покушај да се овај проблем превазиђе учињен је доношењем Конвенције УН о незастаревању ратних злочина и злочина против човечности 1968. године. Иако је њено усвајање било праћено бројним споровима и неслагањима, ова Конвенција означила је преломни тренутак и подстикла даље кораке. Услед релативно малој броја ратификација, 1974. године усвојена је и Европска конвенција о незастаревању кривичних дела против човечности и ратних злочина, али ни она није добила очекивану (формалну) подршку. Ипак, учинак поменутих конвенција може се видети и у томе што многе државе, подстикнуће активности и расправама о овом питању, одлучују да у национална законодавства уведу незастаревање међународних кривичних дела у ужем смислу. Значајан корак учињен је и 1998. године усвајањем Римске статуте, којим се изричито прописује да кривична дела у надлежности Међународној кривичној суда не застаревају.

Кључне речи: међународна кривична дела у ужем смислу, застарелост, ретроактивност, обичајно право.

1. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Проблем (не)застаревања кривичних дела на међудржавној равни појавио се први пут шездесетих година прошлог века, и то у контексту проблема

* Асистент, Универзитет у Београду – Правни факултет, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1445-7071>, ivanaradisavljevic1@gmail.com.

1 Овај рад је настао као резултат истраживања у оквиру стратешког пројекта за 2024. годину „Проблеми стварања, тумачења и примене права“ (подтема: „Правосуђе и изазови данашњице“ – тема истраживачке групе: „Правна заштита од рата и у рату“), који финансира Правни факултет Универзитета у Београду.

застаревања злочина који су били учињени за време Другог светског рата. Најважнији документи који су доношени током и непосредно након окончања рата, укључујући и статуте судова у Нирнбергу и Токију, па чак и Конвенцију о спречавању и кажњавању злочина геноцида, нису садржали одредбе о овом питању. Први акт који регулише дејство застарелости у односу на кривична дела нациста је био Закон број 10 који је крајем 1945. године донео Контролни савет. У чл. II (5) било је прописано следеће: „У било ком суђењу или кривичном поступку за дела која су описана [у том Закону], оптужени неће имати право да се позива на застарелост, предвиђену било којим законом, у односу на период од 30. јануара 1933. до 1. јула 1945, нити ће било који имунитет, помиловање или амнестија додељени под нацистичким режимом бити прихваћени као препрека за суђење или казну“. Међутим, домашај ове одредбе био је вишеструко ограничен, посебно имајући у виду да се Контролни закон примењивао само на суђења која су се одвијала у Немачкој.² Такође, није било сагласности у погледу њеног дејства и опсега примене.³ Први акт који је питање застарелости ових кривичних дела регулисао на свеобухватан начин била је Конвенција Уједињених нација о незастаревању ратних злочина и злочина против човечности из 1968. године. Ипак, питање стварног дometа ове Конвенције је спорно, што се може видети и из околности да је само шест година након њеног доношења усвојен акт готово истоветног назива и сличне садржине – Европска конвенција о незастаревању кривичних дела против човечности и ратних злочина из 1974. године. Судећи само по броју држава које су Конвенцију из 1974. године ратификовале, може се рећи да је њен успех још више упитан. Ипак, како ћемо видети у наставку, домашај ових инструмената треба оцењивати не само по овом, надасве формалном критеријуму, већ треба имати у виду да је кроз расправе које су пратиле њихово доношење и усвајање отворен велики број спорних правних питања у материји застарелости. Оне су биле повод да се у националним законодавствима великог броја држава, независно од питања ратификације поменутих конвенција, унесу одредбе о незастаревању међународних кривичних дела. Грешке које

2 W. A. Schabas, *The International Criminal Court (2nd Edition): A Commentary on the Rome Statute*, Oxford, 2016, 1107.

3 Већина аутора сматра да је њоме уведена само обустава застарелости, али има и мишљења да је увела опште правило о непримељивању рокова застарелости (вид. R. A. Kok, *Statutory limitations in international criminal law*, University of Amsterdam, 2007, 83). Код нас је о домашају ове норме писао Златарић. Он сматра да је њоме укинута могућност да се окривљени у поступку позивају на застарелост, што је, између осталог, учињено и у односу на остале процесне сметње, попут амнестије или помиловања. Ипак, он изражава сумњу у погледу значаја ове одредбе у контексту у међународног права, будући да је она део унутрашњег, окупационог права, које је после завршетка рата било на територији Немачке (вид. Б. Златарић, „Проблем застареле међународних злочина у успоредном и међународном праву“, *Зборник Правној факултету у Зајребу*, 1/1968, 30, фн. 30).

су касније препознате биле су и повод да се у Статуту Међународног кривичног суда питање застарелости уреди на нешто другачији начин.

2. КОНВЕНЦИЈА О НЕЗАСТАРЕВАЊУ РАТНИХ ЗЛОЧИНА И ЗЛОЧИНА ПРОТИВ ЧОВЕЧНОСТИ ИЗ 1968. ГОДИНЕ

Према одредбама Кривичног законика из 1871. године, који је после окончања Другог светског рата био на снази у тадашњој СР Немачкој, рок застарелости кривичног гоњења за поједине форме лишења живота (одредбе које би се имале применити и у случају ратних злочина и злочина против човечности) износио је 20 година. Испрва се чинило да ће се већина суђења окончати значајно пре истека тог рока, али се испоставило да су овакве тврдње биле преамбициозне. Иако је било очигледно да се истек рока застарелости приближава и да ће одређени, не тако мали број кривичних дела учињених током рата остати некажњен, немачка влада је 1964. године донела одлуку да неће предузимати никакве кораке у правцу евентуалног продужавања тих рокова, јер би тиме прекршила начело законитости, односно забрану ретроактивне примене тежег закона. То је изазвало забринутост, имајући у виду да је застарелост гоњења за нацистичке злочине требало да наступи само годину дана касније, 8. маја 1965. године. Под притиском међународне заједнице, парламент СР Немачке донео је 13. априла 1965. године закон по коме се у поменути рок застарелости од 20 година не рачуна време од 8. маја 1945. до 31. децембра 1949. године. Међутим, већ тада је било јасно да ова *ad hoc* мера не може представљати трајно решење, већ само привремени одговор на проблем застарелости.⁴

Услед бојазни да ће велики број злочина фактички остати некажњен због немогућности да се кривични поступак у кратком преосталом року успешно спроведе, 1964. године у Варшави је одржан међународни скуп на коме су учествовали представници, превасходно стручњаци из области права, из 16 земаља и на ком се расправљало о томе да ли се на дела прописана у Нирнбершкој повељи примењују правила и рокови застарелости. Конференција је окончана усвајањем Варшавске декларације која је формулисала три принципа о (не)застаревању и позвала националне владе, међународну заједницу и УН да их подрже. Први принцип прокламовао је да застарелост не може бити прихваћена као универзални правни принцип, будући да је уведена је у континенталну Европу тек у осамнаестом веку, а да је правни системи који се темеље на *common law* традицији генерално не познају. Стога, законска ограничења нису ни опште правно правило, ни универзално право оптуженог. Друго, документ је одржавао став да пошто ниједан од претходних инструмената који се односе на кривично гоњење

4 Детаљније вид. *ibid.*, 21–23.

ратних злочина и злочина против човечности (Московска декларација из 1943, Повеља Међународног војног трибунала у Нирнбергу и Повеља Међународног војног трибунала за Далеки Исток) није помињао оваква ограничења, нема сумње да застарелост није примењива на те деликте. Трећи принцип прокламовао је да се ратни злочини и злочин против човечности не тичу се само појединих земаља и заједница, већ да угрожавају саме темеље људске цивилизације. Стога, одредбе локалних закона не би смеле спречавати гоњење ових злочина, а *ius gentium* би требало да има предност над националним законодавствима.⁵

Доношење Варшавске декларације имало је велики одјек. Бројне државе измениле су своја законодавства, увођењем дужих рокова застарелости или њиховим потпуним укидањем. Већина ових измена односила се само на кривична дела учињена током рата, али су две државе отишле и корак даље и прописале опште правило о незастаревању ових деликата. Међу потоњима је била и наша држава. Трећом новелом Кривичног законика из 1965. године укинута је застарелост кривичног гоњења и извршења казне за геноцид и ратне злочине. Поред СФРЈ, сличну одредбу је нешто раније увела је Француска, али само за злочин против човечности.

Годину дана након доношења Варшавске декларације, Пољска је предложила да се на дневни ред Двадесет прве седнице Комисије за људска права хитно уврсти и питање кажњавања за злочине учињене током рата. Ова држава доставила је чак и нацрт резолуције, према којој би се незастаривост међународних кривичних дела сматрала општим принципом међународног права. Овај нацрт био је базиран на Варшавској декларацији. Због комплексности и значаја овог питања, Комисија за људска права упутила је захтев Генералном секретару да спроведе студију у којој ће испитати могућност доношења међународног документа којим би се прописало незастаревање међународних кривичних дела.⁶ Ово питање заинтриговало је и научну заједницу, о чему можда најбоље сведочи податак да је 1966. године изашао посебан број часописа *Revue Internationale de Droit Pénal* посвећен управо могућности увођења овакве норме на међународном плану. Упркос бројним неслагањима која су пратила читав процес, 1968. године усвојена је Конвенција о незастаревању ратних злочина и злочина против човечанства.

У члану 1 Конвенције прописано је следеће: „Не постоји временско застарелевање у погледу следећих злочина без обзира на датум када су почињени: (а) ратни злочини према дефиницији у Повељи Међународног војног суда, Нирнберг, од 8. августа 1945, потврђеној у резолуцијама 3 (I) од 13. фебруара 1946. године и 95 (I) од 11. децембра 1946. године, које је

5 R. Grosescu, „State Socialist Endeavours for the Non-Applicability of Statutory Limitations to International Crimes: Historical Roots and Current Implications“, *Journal of the History of International Law / Revue d'histoire du droit international*, 21(2)/2019, 243.

6 Детаљније вид. R. H. Miller, „The Convention on the Non-Applicability of Statutory Limitations to War Crimes and Crimes Against Humanity“, *The American Journal of International Law*, 65(3)/1971, 479–480.

усвојила Генерална скупштина Уједињених нација, а нарочито „тешки преступи“ набројани у Женевским конвенцијама од 12. августа 1959. године о заштити жртава рата; (б) злочини против човечанства било да су почињени у доба рата или у доба мира према дефиницији у Повељи Међународног војног суда, Нирнберг, од 8. августа 1945. године и као што је потврђено резолуцијама 3 (I) од 13. фебруара 1946. године и 95 (I) од 11. децембра 1946. године, које је усвојила Генерална скупштина Уједињених нација, протеривање путем оружаног напада или окупације и нехумана дела која проистичу из политике апартхејда, као и злочин геноцида сходно дефиницији датој у Конвенцији о спречавању у кажњавању злочина геноцида из 1948. године, чак и кад таква дела не представљају повреду домаћег закона земље у којој су извршена“.

Члан први Конвенције од почетка је био сматран њеним најважнијим делом, те је велики простор био посвећен управо његовом формулисању. Очекивано, међу државама није било сагласности ни у погледу основних питања која се тичу његове (будуће) садржине, укључујући и то да ли би требало наново формулисати дефиниције кривичних дела у односу на која треба прописати принцип незастаревања, или је довољно у њему се позвати на већ постојеће дефиниције међународних докумената. Неке државе виделе су Конвенцију као прилику да се ажурирају дефиниције ратних злочина и злочина против човечности како би биле усклађене са савременим потребама. Оне су аргументовале да међународно право еволуира и да дефиниције из времена нирнбершког процеса, које су одражавале ставове само савезничких сила, више нису адекватне. Стога су сматрале важним јасно дефинисати које злочине сматрају таквим да на њих не би требало да се примењује застаривање, независно од домаћих закона. Супротно становиште имале су, примерице Француска и Италија. Њихови представници наглашавали су да Конвенција не треба да се бави редефинисањем ратних злочина или злочина против човечности, већ да то треба оставити правним комитетима или посебним експертским телима – Конвенција треба само да утврди принцип према којем одређени злочини не подлежу застаривању, не улазећи дубље у њихово дефинисање.⁷

Превагнуо је потоњи став. У одређивању појма ратних злочина, конвенција се позива на неколико докумената: Повељу Међународног војног суда у Нирнбергу и на резолуције Генералне скупштине УН којима је она потврђена. Ипак, чак ни изричито помињање ових резолуција у тексту није било неспорно. Слично је било и са „нарочитим“ позивањем на тешке преступе по Женевским конвенцијама – неке државе истицале су да се на тај начин прави својеврсна хијерархија између извора који се помињу у самом члану.⁸ На сличан начин одређени су и појмови злочина против човечности (позивањем на дефиницију коју садржи Повеља) и геноцида

7 *Ibid.*, 485.

8 Изричито позивање на ове резолуције у чл. 1 није било неспорно. О томе вид. *Ibid.*, 486–487.

(позивање на дефиницију која је дата у конвенцији о спречавању и кажњавању злочина геноцида). Изричито навођење протеривања путем оружаног напада или окупације и нехуманих дела која проистичу из политике апартејда такође је било оспорено, поготово то што ове одредбе нису постојале у нацрту конвенције, већ су накнадно додате.⁹

Друго спорно питање које се поставило приликом израде нацрта конвенције тицало се њеног временског важења.¹⁰ Док су владе источноевропских земаља, позивајући се на Варшавску декларацију, тврдили да је непримењивање одредаба о застарелости на нацистичке злочине већ утврђени међународни принцип, западноевропске владе су се изричито противиле ретроактивној примени одредбе, наглашавајући да би се тиме повредило начело законитости, односно забрана ретроактивне примене строжег закона.¹¹ Норвешка је предложила амандман којим би се примена конвенције ограничила само на она дела која до момента њеног ступања на снагу и усвајања нису застарела, али је тај предлог одбијен.¹² На крају је у став 1 унета изричита одредба да се правила о застарелости не примењују у погледу побројаних кривичних дела, без обзира на датум када су учињена. Додатно, чланом 4 Конвенције прописана је обавеза држава потписница да предузму све законодавне и друге мере како би обезбедиле да се одредбе о застарелању

9 Делегати појединих држава изричито су се противили њиховом уношењу, а поготово формулацији „дела која су резултат *полицејске* апартејда“. Више о томе код. N. Lerner, „The Convention on the Non-Applicability of Statutory Limitations to War Crimes“, *Israel Law Review*, 4(4)/1969, 525.

10 Могућност да закони којима се продужавају или потпуно укидају рокови застарелости имају повратно дејство и данас је спорна. Она, начелно говорећи, зависи од тога да ли ћемо застарелост сматрати институтом материјалног или процесног права. За више о природи застарелости вид. М. Шкулић, „Правна природа и кривичноправни (материјални и процесни) ефекат застарелости кривичног гоњења, I део“, *Анали Правној факултету у Београду*, 2/2016, 9–10.

11 Код нас се о дејству застарелости у односу на међународна кривична дела, тачније она која су учињена током Другог светског рата, и пре доношења Конвенције изјашњавао Златарић (*op. cit.*, 28–33). Не спорећи да међународно кривично право „позајмљује“ институте од националних правних система, што би значило да је у овом случају требало позајмити и применити и институт застарелости на међународна кривична дела, аутор износи неколико разлога због којих, према његовом схватању, то није могуће. Први се темељи на природи застарелости. Сматра да се примена неких института националног права мора нужно искључити или ограничити „у мери у којој би вређала постулат остваривања међународне правде“. Други се тиче природе кривичних дела – нацистички злочини се, због своје масовности, бруталности и систематичности разликују од „обичног криминала“, због чега протек времена у односу на њих не може имати исти значај и дејство. Коначно, ако се има у виду да се у више аката изричито истиче потреба да се злочини учињени током рата гоне „по сваку цену“, могло би се тврдити да је интенција њихових творца ишла у прилог томе да их у овом случају не вежу ни временски оквири.

12 R. Grosescu, *op. cit.*, 255–257.

не примењују на гоњење и кажњавање за злочине који су изричито набројани у Конвенцији. Уколико у законодавству држава постоје одредбе које омогућавају наступање било застарелости кривичног гоњења, било застарелости извршења казне, оне су дужне да те одредбе укину.

Подаци о гласању приликом усвајања конвенције најјасније илуструју обим спорних питања која су се појавила. Од укупно 126 чланица Уједињених нација, 58 је подржало конвенцију, док је 7 било против. Поред тога, 36 чланица је остало уздржано, укључујући и оне које су током рата биле под немачком окупацијом. Конвенција је усвојена са највише гласова против који је икада забележен приликом усвајања неког документа до тог тренутка.¹³ Ступила је на снагу 1970. године. Тренутно ју је ратификовало 56 чланица Уједињених Нација. Иако се због малог броја држава које су је ратификовале њена ефикасност доводи у питање, у литератури се истиче да је њен значај и у томе што је у одређеним државама омогућила кривично гоњење највиших државних представника након пада комунистичких режима.¹⁴

3. ЕВРОПСКА КОНВЕНЦИЈА О НЕЗАСТАРЕВАЊУ КРИВИЧНИХ ДЕЛА ПРОТИВ ЧОВЕЧНОСТИ И РАТНИХ ЗЛОЧИНА

Врло брзо након усвајања Конвенције из 1968. године, постало је јасно да њен учинак није ни приближан ономе што се испрва очекивало. Штавише, од свих држава чланица Савета Европе, једина која је подржала њено усвајање био је Кипар. Због тога је управо у Свету Европе изнет предлог да се покуша са усвајањем новог акта, којим би се другачије уредила нека питања, превасходно материјални опсег и временско важење правила о незастаревању.¹⁵ Као резултат те иницијативе, у Стразбуру је почетком 1974. године усвојена Европска конвенција о незастаревању кривичних дела против човечности и ратних злочина.

Круг кривичних дела на која се ова конвенција примењује проширен је у односу на конвенцију из 1968. године.¹⁶ У члану 1 прописано је следеће: „Свака Страна уговорница предузеће мере неопходне да се обезбеди да се застарелост неће применити на гоњење следећих дела, или на издржавање изречених казни за таква дела, уколико су кажњива према домаћем

13 R. H. Miller, *op. cit.*, 477–478.

14 О томе детаљније вид. R. Grosescu, *op. cit.*, 259–263.

15 D. Shelton, *Encyclopedia of Genocide and Crimes Against Humanity*, Macmillan Reference, USA, 2004, 316–317.

16 Б. Бановић, С. Бејатовић, В. Турањанин, *Међународно кривично право*, Правни факултет Универзитета у Крагујевцу, Крагујевац, 2020, 168.

законодавству: 1. кривична дела против човечности предвиђена Конвенцијом о спречавању и кажњавању злочина геноцида, која је усвојена у Генералној скупштини Уједињених нација 9. децембра 1948. године; 2. а) повреде предвиђене у члану 50. Женевске конвенције о побољшању положаја рањеника и болесника у оружаним снагама у рату из 1949. године, члану 51. Женевске конвенције о побољшању положаја рањеника, болесника и бродоломника оружаних снага на мору из 1949. године, члану 130. Женевске конвенције о поступању са ратним заробљеницима из 1949. године и члану 147. Женевске конвенције о заштити грађанских лица за време рата из 1949. године, б) свако слично кршење ратног права које се примењује у време када ова конвенција ступа на снагу и обичаја рата који постоје у то време, који већ нису предвиђени у горе наведеним одредбама Женевских конвенција, када одређена повреда која се разматра има нарочито озбиљан карактер из разлога фактичких или намерних елемената или због обима предвиђених последица; 3. било које друго кршење правила или обичаја међународног права које може у будућности да буде установљено и које та Страна уговорница, сходно изјави датој у складу са чланом 6. ове конвенције, сматра упоредивим са делима из ст. 1 и 2 овог члана“.

Због поменутог проблема ретроактивне примене који је бацио сенку на конвенцију из 1968. године, Европска конвенција је опсег временског важења уредила на мало либералнији начин. У чл. 2 прописано је да се она примењује на кривична дела учињена након њеног ступања на снагу у односу на сваку страну уговорницу. Ретроактивна примена могућа је само у односу на кривична дела за која застарелост није наступила у моменту када је конвенција ступила на снагу.

Иако је ова конвенција требало да исправи „грешке“ учињене приликом састављања конвенције из 1968. године (што у одређеној мери и јесте урадила), ипак није добила очекивану подршку. Иако је за њено ступање на снагу било потребно депоновати само три потписа, то се догодило тек 2003. године, када је конвенцију ратификовала Белгија. Иако би се из овога могао извући закључак да управо пропуштањем да ратификују Европску конвенцију европске државе показују да питање незастаревања међународних кривичних дела није неспорно, у теорији се истиче да ове околности треба разумети на други начин. За почетак, будући да је већина западноевропских земаља већ донела законе који изричито искључују примену института застарелости на одређене међународне злочине, није постојала прека потреба за додатном ратификацијом овог међународног документа. Даље, увођење чл. 29 у Статут Међународног кривичног суда из 1998. године додатно је мотивисало европске државе да ревидирају или ускладе своје законе о застарелости, ако то већ нису учиниле. Управо ови кораци су, према мишљењу појединих аутора, учинили Европску конвенцију из 1974. године сувишном.¹⁷

17 R. A. Kok, *op. cit.*, 93–94.

4. РИМСКИ СТАТУТ

У нацрту статута који је предат Генералној скупштини УН 1994. године, није било помена о ограничењима застарелости, што је подстакло бројне дискусије међу државним делегацијама. Током разматрања, неке делегације су предложиле увођење принципа незастаревања за теже кривичне дела као што су геноцид и злочин против човечности, док су друге истицале да би се тиме могло угрозити право на правично суђење, због дугог временског периода који може проћи пре покретања судског поступка. Разматране су идеје о овлашћењу тужиоца или председника суда да на основу сваког конкретног случаја одлучује о примени застарелости, уз уважавање права оптуженог на правично суђење.¹⁸ Поједини аутори сматрали су, пак, да је ову одредбу било сувишно уносити у текст Статута, будући да је незастаривост међународних кривичних дела у ужем смислу већ прописана другим међународним инструментима.¹⁹ На крају, на Римској конференцији, радна група за опште принципе предложила је и усвојила одредбу о неприменљивости рокова застарелости за дела у надлежношћу Суда, што је касније укључено у коначни текст Статута.

Одредбом чл. 29 прописано је да кривична дела која су у надлежности Међународног кривичног суда не застаревају. Ради се о кривичним делима наведеним у чл. 5 Статута, односно о геноциду, ратним злочинима, злочину против човечности и агресији. Треба имати у виду да је ова одредба временски ограничена, као и надлежност самог суда, у смислу да се примењује само на евентуалне будуће деликте који буду извршени након његовог ступања на снагу.

Ambos примењује једну занимљивост која се тиче управо чл. 29 Римског статута. Поред тога што се Статутом прописују одређене обавезе за државе потписнице, чл. 29 заправо уводи и једну забрану – ону која се односи на прописивање рокова застарелости за геноцид, злочин против човечности, ратне злочине и агресију у националним законодавствима држава чланица. Држава чији закон дозвољава застаревање кривичног гоњења ових дела би увођењем или остављањем ове одредбе у свом законодавству кршила Статут. Практично гледано, национална законска ограничења не би могла да заштите учиниоце од кривичног гоњења, јер би у случају пропуста националних судова да гоне ове злочине, а због постојања начела комплементарности, Међународни кривични суд могао да заснује своју надлежност. Стога, када државе ревидирају своја законодавства ради приступања или ратификације Римског статута, требало би да уклоне одредбе које су неспојиве са Статутом, па и оне које се односе на застаревање кривичног гоњења најтежих злочина. У већини земаља, судије би чак могле директно применити чл. 29 и надјачати национално кривично законодавство које је у супротности

18 Детаљније о самом поступку код. W. A. Schabas, *op. cit.*, 1108–1109.

19 Б. Бановић, С. Бејатовић, В. Турањанин, *op. cit.*, 169.

са њим.²⁰ Слично запажање износи и Hessbruegge, само што овај аутор сматра да ова забрана произлази из међународног права уопште, односно не везује је само за Римски статут.²¹

5. ПРАВИЛА О НЕЗАСТАРЕВАЊУ МЕЂУНАРОДНИХ КРИВИЧНИХ ДЕЛА КАО ДЕО ОБИЧАЈНОГ ПРАВА

Једно од питања у вези којег у теорији не постоји сагласност јесте да ли се правила о незастаревању међународних кривичних дела могу сматрати делом обичајног међународног права или још увек нису стекла такав статус. У познатој монографији о међународном кривичном праву, Cassese износи низ околности које би требало узети у обзир. Поједини примери из праксе, као што су пресуде Међуамеричког суда за људска права у случају *Barrios Altos* и одлуке различитих националних судова (на пример у Аргентини, Француској, Италији), иду у прилог потврдног одговора на ово питање. Међутим, то још није довољно. Док су неке државе, попут Француске, експлицитно укинуле одредбе о застарелости за злочин против човечности, други облици међународних кривичних дела у неким јурисдикцијама су остали под окриљем ових норми. Стога, Cassese закључује да се не би могло тврдити да је незастаревање свих злочина постало део међународног обичајног права. То би се могло тврдити за поједине од њих, и то за геноцид, злочин против човечности и тортуру.²² Ово питање детаљније је анализирао и Кок, пратећи развој ових правила кроз три временска периода. Иако се у периоду од 1945 до 1964. године, непосредно након Другог светског рата, често се истицало да су међународни злочини постали незастариви, ауторка ипак сматра да тада није било довољно доказа државне праксе, а ни *opinio juris* да би се утврдило постојање таквог правила. У периоду од 1964 до 1990. године започиње процес кристализације *opinio juris*-а о незастаривости међународних кривичних дела кроз усвајање закона и међународних инструмената који то предвиђају, као и кроз одређену судску праксу. Међутим, та кристализација још увек није била довољно јака и општа да би створила обичајно право. Од 1990. па надаље појављује се широка и општа пракса незастаривости међународних злочина, потврђена ратификацијама бројних међународних конвенција, праксом УН и бројним изјавама које указују на постојање *opinio juris*-а. Ауторка сматра да је почетком 21.

20 K. Ambos, *Rome Statute of the International Criminal Court, Article-by-Article Commentary*, Beck/Hart Publishing, 2021, 1381.

21 J. A. Hessbruegge, „Justice Delayed, Not Denied: Statutory Limitations and Human Rights Crimes“, *Georgetown Journal of International Law*, 43(4)/2012, 348.

22 A. Cassese, *International Criminal Law*, Oxford, 2003, 318–319; вид. и J. A. Hessbruegge, *op. cit.*, 346–356.

века, а посебно ступањем на снагу Римског статута 1998. године када је значајан број држава преузео обавезу укидања застарелости за међународне злочине, настало обичајно правило о томе. У погледу материјалног обухвата, ауторка, слично као и Cassese, закључује да нема довољно доказа за постојање обичајног правила о незастаривости свих међународних кривичних дела, иако постоји тренд ка ширем признавању тог принципа. Принцип незастаревања се примењује само на геноцид, злочин против човечности и ратне злочине, као језгро међународних кривичних дела. Најзад, у погледу временске примене, ауторка закључује постојање обичајног правила које дозвољава продужавање рокова застарелости за она дела за која застарелост још није наступила, али не и ретроактивна примена нових правила на дела који су већ застарела према претходним прописима, јер за то нема довољно потврде у државној пракси нити *opinio juris*.²³

Са друге стране, има мишљења да се правила о незастаревању не могу сматрати нити делом обичајног права, нити општим правим принципима. Ово мишљење заступа Wiener, те закључује да је једини учинак конвенција из 1968. и 1974. године то што за државе које су их ратификовале намећу обавезу да на кривична дела наведена у конвенцијама не примењују правила о застарелости.²⁴

6. ОДРЕДБЕ ДОМАЋЕГ ПРАВА

Незастаревање појединих међународних кривичних дела у ужем смислу у домаћем праву уведено је пре доношења Конвенције из 1968. године.²⁵ Законодавном новелом из 1965. године измењен је тада важећи Кривични законик, донет 1951, тако што је укинута застарелост кривичног гоњења за кривична дела геноцида и ратних злочина. Основни кривични законик из 1976. године у чл. 100 предвиђао је да кривично гоњење и извршење казне не застарева за кривична дела геноцида, ратних злочина, као и кривичног дела организовања групе и подстицања на извршење геноцида и ратних злочина. Доношењем важећег КЗ из 2005. године у наше кривично законодавство уведено је и кривично дело злочин против човечности, па је немогућност наступања застарелости проширена и у односу на ово дело. И Устав у чл. 34 ст. 6 предвиђа да кривично гоњење и извршење казне за ратне злочине, злочин против човечности и геноцид не застарева. Такође, наша држава ратификовала је сва три међународна инструмента која

23 Вид. R. H. Miller, *op. cit.*

24 I. A. Wiener, „Criminal Jurisdiction and International Crimes“, *Acta Juridica Hungarica*, 1–2/1993, 50.

25 На европском нивоу, једина држава која је то пре нас учинила била је Француска, која је децембра 1964. године донела закон о незастаревању злочина против човечности. Ипак, обухват домаћег законодавца био је шири јер се одредба о незастаревању односила на већи број кривичних дела.

уређују ово питање. Уредбом која је донета 1910. године СФРЈ ратификовала је Конвенцију о незастаревању ратних злочина и злочина против човечанства, а Европска конвенција ратификована 2010. године. Римски статут потврђен је 2001. године.

7. ЗАВРШНЕ НАПОМЕНЕ

Иако су представљени међународни документи значајно допринели решавању проблема застарелости међународних кривичних дела у ужем смислу, расправе о основаности овог решења су и данас, у одређеној мери, актуелне. Аргументи који се износе у оквиру ових дебата углавном се свODE на уобичајене *pro et contra* аргументе везане за застарелост уопште, али постоје и они који узимају у обзир специфичности међународних кривичних дела. Ове потоње можемо сврстати у две групе – оне које оправдање за искључење застарелости виде у моралним разлозима, и оне којима су најважнији аргументи прагматичне природе.

Један број аутора сматра да су претежни разлози који иду у прилог непримењивости застаревања на међународна кривична дела моралне природе. При оцењивању моралне прихватљивости застарелости за ова дела, полазна тачка треба да буде јасна премиса да извршиоци заслужују казну. Институт застарелости у овом контексту представља ограничење легитимних захтева за исправљање учињене неправде и стога његова примена може бити морално оправдана само ако постоје ваљани и убедљиви разлози. При томе, терет доказивања постојања таквог оправдања лежи на онима који заговарају прихватљивост застаревања за најтежа кривична дела.²⁶ Ова „морална обавеза кажњавања“, по речима неких аутора, проистиче управо из карактеристика самих дела – тако, геноцидна намера која се огледа у систематском лишавању живота припадника одређене групе или воља да се изазову последице које погађају целу заједницу, не смеју бити предмет заборава, а поготово не у правном смислу.²⁷

С друге стране, неки од разлога који се наводе у прилог застарелости имају искључиво прагматичну природу. Период у којем би требало да започне кривично гоњење учинилаца често се поклапа са периодом док сукоб (који је углавном повод за њихово вршење) још траје и када национални органи нису у стању да предузму гоњење или чак да сарађују са међународним телима. Такође, треба имати у виду да су истраге које се тичу међународних злочина изузетно комплексне и захтевају знатно време да би се

26 J. A. Hessbruegge, *op. cit.*, 339.

27 О. Е. Манзана Крпана, „La lutte de l'imprescriptibilité contre l'impunité des crimes internationaux: une illusion d'optique“, *Cepalo*, 5(2)/2021, 77; код нас тако Љ. Лазаревић, *Коментар Кривичној законика*, Правни факултет Универзитета Унион, Београд, 2011, 409.

довршиле, као и да, у ситуацији друштвеног хаоса, постоји велика вероватноћа да осумњичени избегне гођење.²⁸

ЛИТЕРАТУРА

- Ambos K., *Rome Statute of the International Criminal Court, Article-by-Article Commentary*, Beck/Hart Publishing, 2021.
- Бановић Б., Бејатовић С., Турањанин В., *Међународно кривично право*, Правни факултет Универзитета у Крагујевцу, Крагујевац, 2020.
- Wiener I. A., „Criminal Jurisdiction and International Crimes“, *Acta Juridica Hungarica*, 1-2/1993.
- Grosescu R., „State Socialist Endeavours for the Non-Applicability of Statutory Limitations to International Crimes: Historical Roots and Current Implications“, *Journal of the History of International Law / Revue d'histoire du droit international*, 21(2)/2019.
- Златарић Б., „Проблем застаре међународних злочина у успоредном и међународном праву“, *Зборник Правної факултету у Заїребу*, 1/1968.
- Hessbruegge J. A., „Justice Delayed, Not Denied: Statutory Limitations and Human Rights Crimes“, *Georgetown Journal of International Law*, 43(4)/2012.
- Cassese A., *International Criminal Law*, Oxford, 2003.
- Kok R. A., *Statutory limitations in international criminal law*, University of Amsterdam, 2007.
- Lerner N., „The Convention on the Non-Applicability of Statutory Limitations to War Crimes“, *Israel Law Review*, 4(4)/1969.
- Лазаревић Љ., *Коментар Кривичної законика*, Правни факултет Универзитета Унион, Београд, 2011.
- Manzanga Kpanya O. E., „La lutte de l'imprescriptibilité contre l'impunité des crimes internationaux: une illusion d'optique“, *Cepalo*, 5(2)/2021.
- Miller R. H., „The Convention on the Non-Applicability of Statutory Limitations to War Crimes and Crimes Against Humanity“, *The American Journal of International Law*, 65(3)/1971.
- Schabas W. A., *The International Criminal Court (2nd Edition): A Commentary on the Rome Statute*, Oxford, 2016.
- Shelton D., *Encyclopedia of Genocide and Crimes Against Humanity*, Macmillan Reference, USA, 2004.
- Шкулић М., „Правна природа и кривичноправни (материјални и процесни) ефекат застарелости кривичног гођења, I део“, *Анали Правної факултету у Београду*, 2/2016.

28 О. Е. Manzanga Kpanya, *op. cit.*, 77–78.

Ivana Radisavljević*

THE NON-APPLICABILITY OF STATUTE OF LIMITATIONS TO CORE INTERNATIONAL CRIMES

Summary

The issue of the non-applicability of statute of limitations to core international crimes has posed challenges to the global community. The first significant attempt to comprehensively address this was the adoption of the UN Convention on the Non-Applicability of Statutory Limitations to War Crimes and Crimes Against Humanity in 1968. Despite controversies and disagreements accompanying its adoption, this convention marked a turning point and spurred further developments. Due to its shortcomings, the European Convention was also adopted in 1974, but it failed to gain the expected formal support. However, the impact of these conventions is evident as many countries have incorporated the non-applicability of statutes of limitations for core international crimes into their national legislations. Another significant advancement was the adoption of the Rome Statute in 1998, which explicitly states that crimes within the jurisdiction of the International Criminal Court are not subject to any statute of limitations.

Keywords: Core International Crimes, Statute of Limitations, Retroactivity, Customary Law.

* Lecturer, University of Belgrade – Faculty of Law, ivanaradisavljevic1@gmail.com.